

E. Bosworth), Edinburgh 1971, s. 1-9; Raziyye Ekber, *Şerh-i Ahvâl ve Sebki-Eş'âr-ı Babâ Figânî-i Şirâzî*, Haydarâbâd 1974; Abdülbâki Nevvâb, *Sebki-İşfahânî ve Vîdjihâ-yi Ân: Şâ'ib ve Sebki-Hindî*, Tahran 1354 hş., s. 207-225; W. Kirmani, "The Nature and Dimensions of Sabk-i Hindî", *Indo-Iranian Studies* (ed. Fathullah Muhtabai), New Delhi 1977, s. 206-221; Ehsan Yarshater, "The Indian or Safevid Style: Progress or Decline", *Persian Literature* (ed. Ehsan Yarshater), New York 1988, s. 249-289; Hasan Hüseyinî, *Bîdil, Sîphîrî ve Sebki-Hindî*, Tahran 1367 hş., s. 69, 116-129; Haluk İpekten, "Sebki-Hindî", *Şeyh Galib Kitabı* (haz. Beşir Ayvazoğlu), İstanbul 1995, s. 239-242; Sebahat Deniz, "Türk Edebiyatında Hind Üslûbu (Sebki-Hindî)", *Osmanlı*, Ankara 1999, IX, 639-648; Fatma Tulga Ocak, "XVII. Yüzyılın İlk Yansında Divan Edebiyatı ve Sebki-Hindî", *Türkler* (nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr.), Ankara 2002, XI, 733-741; Cafer Mum, "Sebki-Hindî", *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 2006, II, 369-392; Halil Tokar, "Sebki-Hindî: Hint Düşünce Tarzının Edebiyata Yansması ve Üst Düzindeki Sebki-Hindî", *Sözde ve Anlamda Farklılaşma Sebki-Hindî*, 25 Nisan 2005: *Bildiriler* (haz. Hatice Aynur v.dğr.), İstanbul 2006, s. 155-171; a.mlf., "Sebki-Hindî (Hind Üslûbu)", *İlmî Araştırmalar*, sy. 2, İstanbul 1996, s. 141-150; Ali Nihad Tarlan, "Sâib-i Tebrizî", *SF*, LVIII/43 (1925), s. 266-271; LVIII/44, s. 274-279; LVIII/46, s. 310-314; LVIII/47 (1925), s. 330-332; Ömer Okumuş, "Hind Üslûbu (Sebki-Hindî)", *EFAD*, sy. 17 (1989), s. 107-116; Şadi Aydın, "Sebki-Hindî", *Türk Edebiyatı*, XXVIII/319 (2000), s. 25-28; Ali Fuat Bilkan, "Sebki-Hindî", *Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları*, I/1, Malatya 2001, s. 161-169; Şemsur Rahman Faruqi, "A Stranger in the City: The Poetics of Sabk-e Hindî", *The Annual of Urdu Studies: Sâlnâme-i Dirâsât-ı Ürdü*, XIX, Chicago 2004, s. 1-93; Ozan Yılmaz, "Sebki-Hindî mi, Sebki-Türkî mi", *Türk Edebiyatı*, XXXIV/397 (2006), s. 22-25; J. T. P. de Bruijn, "Sabki-Hindî", *El²* (İng.), VIII, 683-685.

ALİ FUAT BILKAN

SEBR ve TAKSİM

(السبر والتقسيم)

Kelâm ve fıkıh usulü terimi.

Sözlükte "incelemek, denemek, tahmin etmek, ölçüp takdir etmek" anlamındaki sebr ile "parçalara, kısımlara ayırmak" mânâsına gelen taksim kelimelerinden oluşan sebr ve taksim, terim olarak bir konuda muhtemel seçenekleri belirleyip (hasr) ardından birer birer eleyerek (hafz) tek bir seçenek bırakma yöntemini ifade eder. Aynı anlamda olmak üzere bazan bu kelimelerden birinin tek başına kullanıldığı da olur. Bir akıl yürütme türü olarak sebr ve taksimin kullanımı kelâm, cedel, fıkıh usulü ve fûrû-i fıkıhla sınırlı kalmamış, hemen bütün ilimlerde bu yöntemden yararlanılmıştır. Ancak İslâmî ilimler tarihi açısından bu metodun önce kelâm ve cedel eserlerinde iddialı delillendirme ve akf

illeti belirlemede kullanıldığı ve daha sonra fıkıh usulüne girdiği söylenebilir. Bazı âlimler, "Acaba onlar herhangi bir yaratıcı olmadan mı yaratıldılar yoksa kendileri mi yaratıcıdır?" meâlindeki âyeti (et-Tûr 52/35) bu akıl yürütme türünün Kur'an'daki kullanımlarına örnek olarak gösterirler. Burada insanın var oluşuyla ilgili ihtimaller sıralanıp Allah'ın yaratması dışındakilerin geçersiz olduğu ortaya konmuştur. Kur'an'dan gösterilen bir başka misal, Câhiliye döneminde haram sayılan sekiz çift hayvanın helâliğini ifade eden âyetlerdir (el-En'âm 6/143-145). Bu âyetlerde haram kılınabilecek cinsler tek tek sıralanarak her biri hakkında delil istenmiş ve haramlık iddiası reddedilmiştir.

Sebr ve taksimin hâsır / münhasır ve münteşir olmak üzere iki türü vardır. İlkinde dışarıda hiçbir seçenek bırakılmaz; ikincisinde belirlenenler dışında seçeneklerin bulunması ihtimal dahilindedir. Kelâm ilminde kullanılan sebr ve taksim metodu daha çok birinci türle ilişkilendirilmiştir. Meselâ, "Âlem ya hâdis veya kadîmdir; kadîm olmadığı ispat edildiğinde zorunlu olarak hâdis olduğu anlaşılır" denilir. Fıkıh usulünde illetin tesbiti metotlarından biri olan sebr ve taksim, aslın illet olması muhtemel vasıflarının tamamının belirlenmesinden sonra bunların birer birer elenerek tek bir vasfın bırakılması ve kalan vasfın illet olduğunun kabul edilmesi işlemidir. Meselâ şarabın haramlık hükmünün illeti belirlenirken sıvılık, kırmızılık, köpük atma, sarhoş edicilik gibi vasıfların her biri ele alınmakta, ardından sarhoş edicilik dışındaki vasıfların illet olmayacağı tesbit edilmektedir. Usulcülerin bir kısmı sebrî ilgili vasıfları belirlemek, taksimi de bunları elemeye tâbi tutmak şeklinde tanımlarken diğer bir kısmı her iki işlemi sebr ve taksim terkihiyle ifade etmektedir.

Sebr ve taksim terimlerini kullanmakla birlikte muhteva açısından bu metottan ilk söz eden usulcünün Cessâs olduğu görülmektedir (*el-Fuşûl*, IV, 158-159). Cessâs, Bâkılânî, Ebû'l-Hüseyn el-Basrî ve İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî gibi usulcülere göre aslın muallel olduğunda ittîfak bulunuyorsa sebr ve taksim isabetli bir metottur; hatta bu durumda Bâkılânî onu en isabetli metot sayar. Gazzâlî'ye göre asıl hakkında böyle bir ittîfak bulunmasa da sebr ve taksim isabetli bir metottur. Fakihlerin akıl yürütme faaliyetlerinin çok defa sebr ve taksim metoduyla yapıldığını ve fikhî meselelerde sebrin hasr bakımından zan ifade etmesinin yeterli ola-

cağını söyleyen Gazzâlî buna ilâveten sebr ve taksimin illetin belirlenmesinde tek başına yeterli delil sayılacağını, vasıfta ayrıca "münâsebe"nin şart olmadığını ifade ederek ribâ illetinin tesbitini örnek göstermektedir. Gazzâlî'ye göre illetin belirlenmesinde sebrin netice vermesi için üç şeyin ispat edilmesi gerekmektedir: Alâmete ihtiyaç bulunması (hükmün muallel olması), sebrin hasredici olması, yani illet olabilecekleri kuşatması, diğer illetlerin (vasıfların) geçersiz kılınması (*Mi'yârü'l-İlm*, s. 145; *el-Mustaşfâ*, II, 295-296). Fahreddin er-Râzî de buna yakın bir görüşü savunur ve kural olarak hükümlerin muallel olduğu kabulünden yola çıkarak hasredici olusun olmasını sebrin isabetli bir metot olduğunu söyler. Usulcülerin bir kısmı sebr ve taksimin hasredici olmasını şart koşturmakla birlikte çoğunlukla fikhî meselelerde farklı bir ihtimalin bulunmadığını kesin biçimde söylemek mümkün olmadığından müctehidin gücü yettiği kadarıyla bütün ihtimalleri incelemesi şart koşulmuş ve hasredicilik vasfının zannî olması yeterli görülmüştür. Fahreddin er-Razî'den ve ona benzer şekilde Cüveynî ve İbn Berhân gibi bazı usulcülerden rivayet edilen, amelî hükümlerle ilgili icthadlarda münteşir sebr ve taksimin de hüccet sayıldığı yolundaki görüş bu şekilde (müctehid nazarında bütün ihtimallerin tüketilmesi, fakat hakikatte başka bir ihtimalin olabileceği şeklinde) anlaşılmalıdır. Sebr ve taksimin illetin belirlenmesinde izlenecek metotlardan biri olarak görülemeyeceğini benimseyen bir grup usulcü ise bu faaliyetin sadece münâsebe veya şebah metotlarına eklenen bir şart yahut bu vasıfları tesbite yaranan bir işlem niteliğinde değerlendirilebileceğini düşünür.

V. (XI.) yüzyıldan itibaren mütekellimîn usulcülerini genellikle sebr ve taksimi illetin belirlenmesinde izlenen metotlardan biri diye kabul ederken Hanefiler farklı bir yol tutmuşlardır. Cessâs'tan farklı olarak Serahsî ve Pezdevî döneminden itibaren Hanefî usulcülerin istinbat yolu ile illetin tesbitinde sadece te'sîr metodunu kabul ettikleri görülür (*el-Uşûl*, II, 231-232; Sem'ânî, II, 159). Onlar sebr ve taksimi ya Serahsî ve Pezdevî'de görüldüğü gibi mutlak şekilde reddetmişler veya müteahhîrîn Hanefî usulcülerinde olduğu gibi, aslın muallel olduğunun bilinmesi, illet olabilecek vasıflardan bir kısmının mülga oluşunun nas veya icmâ ile bilinmesi (diğer bir ifadeyle illetin mücmel olarak bilinmesi) ve sebrin de hasredici olması gibi bazı şartlar dahilinde kabul edileceğini, ancak bu

durumda illetin tesbitinin nas, icmâ veya te'sir gibi Hanefiler'ce kabul olan illeti belirleme yollarından birine râci olacağını söylemişlerdir. Müteahhirîn Hanefileri müstakbil bir metot olarak düşünmedikleri sebr ve taksimle tenkihü'l-menât yöntemi arasında paralellik kurmaktadır (Molla Fenârî, II, 303-304; ayrıca bk. MENÂT).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "sbr" md.; *et-Ta'rifât*, "sebr ve t-taksîm" md.; *Cessâs, el-Fuşûl fi'l-uşûl* (nşr. Uceyl Câsim en-Neşemî), İstanbul 1414/1994, IV, 158-159; Ebü'l-Hüseyn el-Basrî, *el-Mu'temed fi'uşûli'l-fıkḥ* (nşr. Muhammed Hamîdullah), Dimaşk 1385/1965, II, 784-785; a.mlf., *Kitâbü'l-Kıyâsi's-şer'î* (a.e. içinde), II, 1037; Bâcî, *el-Minhâc* (nşr. Abdülmecîd Türkî), Paris 1987, s. 210; İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *el-Burhân fi'uşûli'l-fıkḥ* (nşr. Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb), Mansûre 1997, I, 104, 106-107; II, 534-536; a.mlf., *el-Kâfiye fi'l-cedel* (nşr. Fevkiyye Hüseyin Mahmûd), Kahire 1399/1979, s. 394 vd.; Şemsüleimme es-Serahsî, *el-Uşûl* (nşr. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî), İstanbul 1990, II, 231-232; Ebü'l-Muzaffer es-Sem'ânî, *Kavâḥi'u'l-edille fi'l-uşûl* (nşr. M. Hasan İsmâil eş-Şâfiî), Beyrut 1997, II, 159; Gazzâlî, *Mi'yârü'l-ilm* (nşr. Ahmed Şemseddin), Beyrut 1410/1990, s. 145; a.mlf., *el-Müstasfâ*, Bulak 1324, II, 233-234, 295-296; a.mlf., *Şifâ'ü'l-galîl* (nşr. Hamed el-Kübeysî), Bağdad 1390/1971, s. 450-455; Fahreddin er-Râzî, *el-Maḥşûl* (nşr. Tâhâ Câbir Feyyâz el-Alvânî), Riyad 1400, V, 299-304; Teftâzânî, *et-Telvîḥ* (nşr. M. Adnân Derviş), Beyrut 1419/1998, II, 173-174; a.mlf., *Hâşiye 'alâ Şerḥi'l-İci li-Muḥtaşari'l-Müntehâ*, Beyrut 1403/1983, II, 236-238; Zerkeşî, *el-Bahrü'l-muḥîṭ* (nşr. Abdüssettâr Abdülkerîm Ebü Gudde), Küveyt 1413/1992, IV, 200-207; Molla Fenârî, *Fuşûlü'l-bedâi'i*, İstanbul 1289, II, 303-304; Bahrülülüm el-Leknevî, *Fevâṭihü'r-rahâmût* (Gazzâlî, *Müstasfâ* içinde), II, 299-300; Abdülvehhâb Hallâf, *İlmü'uşûli'l-fıkḥ*, İstanbul 1991, s. 77-79; Tuncay Başoğlu, *Hicrî Beşinci Asır Fıkḥ Usûlü Eserlerinde İlet Tartışmaları* (doktora tezi, 2001), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 226-228.

TUNCAY BAŞOĞLU

SEBT

(bk. SÂBÎT).

SEBT

(السبت)

İsrâiloğulları'na

bazı işleri yapmanın yasaklandığı gün, yahudi kutsal günü.

Arapça'da cumartesi günü için kullanılan **sebt** kelimesine sözlüklerde "sakin olma, dinlenme, ara verme" gibi anlamlar verilmiştir (*Lisânü'l-'Arab*, "sbt" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "sbt" md.). Anılan günün sebt olarak adlandırılması, Allah'ın bu günde yaratma işine başlayıp yine bu günde ya-

ratmaya son verdiği ve İsrâiloğulları'na bu günde işe ara vermelerini emrettiği şekilde açıklanmıştır. Bir hadise şöyle denilmiştir: "Allah toprağı cumartesi, dağları pazar, ağaçları pazartesi, mekruh şeyleri salı, nuru çarşamba günü yaratmış, binek hayvanlarını perşembe günü yaymış ve Âdem'i cuma günü ikinci vaktinden sonra gündüzün en son saatinde en son mahlûk olarak yaratmıştır" (Müslim, "Şifâtü'l-münâfikîn", 27). Farklı bir rivayete göre yaratma işi haftanın ilk günü olan pazar günü başlayıp cuma gününe kadar sürmüştür, Allah yeri pazar ve pazartesi, gökleri salı ve çarşamba, ikisi arasında bulunanları perşembe ve cuma günleri yaratmış, yedinci güne denk gelen cumartesi günü yaratma olmayıp bu günde yaratılışın tamamlanmasıyla yaratma işine son verilmiştir. Bir görüşe göre bu güne sebt denilmesinin sebebi onun haftanın yedinci ve son günü olmasıdır. Sebtin günlerin ilki olduğunu söyleyenler de vardır (*Tâcü'l-'arûs*, "sbt" md.).

Tevrat'ta yer alan, Allah'ın yeri ve gökleri -pazar ile cuma arasına denk gelen altı günde yarattığı, sonra işi bırakıp istirahate çekildiği (Tekvîn, 2/1-2), İsrâiloğulları'na da bu günde işe ara verip dinlenmelerini emrettiği (Çıkış, 20/8-11), bu sebeple yedinci günün sebt olarak isimlendirildiği yolundaki kayıt İslâm âlimlerince kabul görmemiştir. Zira yorulmaktan münezzeh olan Allah'ın istirahate ihtiyacı bulunmayacağı açıktır (*Lisânü'l-'Arab*, "sbt" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "sbt" md.). Nitekim, "Andolsun ki biz gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları altı günde yarattık; bize hiçbir yorgunluk değmedi" meâlindeki âyette (Kâf 50/38) bu husus açıkça ifade edilmektedir. Geç dönemlere ait sözlüklerde sebt kelimesine "istirahat" anlamı vermekle birlikte Râgıb el-İsfahânî "sebete" fiilinin mânasını "durdurmak, işe ara vermek" şeklinde açıklamış ve sebt gününde Allah'ın yaratma işini bitirmesinden bahsetmiştir (*el-Müfredât*, "sbt" md.). Aynı şekilde Mâtürîdî ve Zemahşerî de sebtin "İsrâiloğulları'nın işi terkedip ibadette meşgul olmaları gereken gün" diye açıklamış, böylece dinlenmeden ziyade işi durdurma mânasına vurgu yapmıştır (*Te'vilât*, I, 150-151; *el-Keşşâf*, II, 164). Kur'an'da yaratılışla bağlantılı olarak geçen "altı gün" ifadesi (el-A'râf 7/54; Yûnus 10/3; Hûd 11/7; Kâf 50/38) İslâm âlimleri tarafından farklı biçimlerde yorumlanmıştır. Bazı âlimler bunu pazarla cuma arasındaki günler biçiminde anlarken diğer bir kısım âlimler gün kelimesinin gerek Arapça'da gerek-

se Kur'an ve hadislerde farklı anlamlarda kullanımından hareketle (el-Hac 22/47; es-Secde 32/5; er-Rahmân 55/29; el-Meâric 70/4) buradaki günü âhîret ölçüünde bin veya elli bin yıla denk gelen gün ya da süresi belli olmayıp yeryüzü ölçüündeki güne eşit, daha kısa veya daha uzun zaman dilimi, devir ya da aşama olarak kabul etmiştir (Fahreddin er-Râzî, XIV, 100; Kurtubî, IV, 219; Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, II, 229; Elmalılı, III, 2172-2173).

Sebt kelimesinin İbrânice'deki karşılığı **şabat**tır (şabbat). Şabat, yahudilerin cuma gün batımından cumartesi gün batımına kadar süren haftalık dinlenme gününü ifade eder. Kelimenin fiil biçimi olan **şavat** "ara vermek, durdurmak; sona ermek, dinlenmek; kutlamak" gibi mânalara gelir. Şabat kalıbının kökeni açık değildir. Arapça "sebete" fiilinin şavata dayandığı kabul edilirken fiilin kökeninin Arapça'daki "bette" (kesmek) fiilinin karşılığı olan İbrânice **batattan** geldiği de ileri sürülmüştür (Koehler - Baumgartner, IV, 1407). Şabatın kökeniyle ilgili ortaya atılan teoriler içinde en güçlü olanı bunun Bâbil geleneğindeki dolunay kültüyle bağlantılı olduğu görüşüdür. Buna göre İbrânî şabatu, Bâbil dilinde ayın on beşinci günü için kullanılan ve köken olarak "tamamlama" anlamına gelen **şapattu(m)** veya **şabattu(m)**dan gelmiştir. Ayın tamamlanıp dinlendiği dolunay gününü ifade eden şapattu(m)un kökeninin de "kalp dinlenmesi" veya "ara dinlenme" mânasındaki Sumerce **şa-bata** dayandığı kabul edilir. Yedinci günle ve işe ara vermeye ilgisiz bulunanmayan Bâbil şabatu daha ziyade tanrıların yatıştırılması ve kefaret vurgusuna sahip bir gün olarak bilinir. Buna karşılık Bâbil geleneğinde ayın yedinci gününün (aynı zamanda 14, 21, 28 ve 19. günlerin) uğursuz kabul edildiği ve bu günde yönetici konumundaki kişilerin belli işleri yapmaktan uzak durduğu kaydedilmiştir (Clay, s. 55-57; *ERE*, X, 890).

Sebt kelimesi Kur'an'da İsrâiloğulları'na atıfla beş âyette geçer. Bunlardan dördünde "es-sebt" (el-Bakara 2/65; en-Nisâ 4/154; el-A'râf 7/163; en-Nahl 16/124), birinde "aşâbü's-sebt" (en-Nisâ 4/47) ibareleri yer alır. Ayrıca bir âyette (el-A'râf 7/163) fiil şekliyle (yevme lâ yesbitûn) kullanılmıştır. Bu âyetlerde daha ziyade iş yapma ve bilhassa avlanma yaşağıyla bağlantılı olarak zikredilen sebt gününe saygı Hz. Mûsâ döneminden itibaren İsrâiloğulları'na farz kılınmış bir emir diye gösterilir. Deniz kıyısında yaşayan kavme mensup bir grubun yaşağına karşı gelerek bu